

Technické rezervy a jejich role v hospodaření pojišťoven

Eva *DUCHÁČKOVÁ*

Úvod

Pojišťovny jsou finanční instituce, které provozují pojištění. Pojištění je finanční nástroj určený ke krytí důsledků nahodilých událostí. Skutečnost, že pojištění je nástrojem krytí důsledků nahodilých událostí vede k nutnosti vytváření rezerv. Pojištění jako nástroj je úzce spojen s vytvářením a se spravováním rezerv. Právě specifika pojištění vedou k tomu, že při provozování pojištění je nezbytné vytvářet rezervy k vyrovnávání přijatého pojistného z pohledu časového, místního i strukturálního. Při provozování pojištění je třeba brát v úvahu specifická pravidla právě s ohledem na tzv. technické rezervy. Pojem technické rezervy zahrnuje specifickou těchto rezerv ve srovnání s rezervami vytvářenými v jiných odvětvích ekonomiky. Tyto specifické rezervy mají svá konkrétní pravidla pro tvorbu a rovněž pro použití. Dále je třeba zdůraznit, že technické rezervy hrají různou roli v rámci provozu různých pojištění, zejména se projevují rozdíly u tzv. rezervotvorných pojištění a pojištění rizikových.

Význam technických rezerv pro stabilitu pojišťovny je neoddiskutovatelný. To je také příčinou skutečnosti, že s technickými rezervami pojišťoven je spojena poměrně striktní regulace. Regulace jednak vymezením povinných druhů technických rezerv pro životní a neživotní pojišťovny, pravidel pro tvorbu technických rezerv pravidel pro zahrnování tvorby technických rezerv do daňových nákladů a na druhé straně určením pravidel pro investování prostředků technických rezerv.

Někdy není role technických rezerv v hospodaření pojišťoven dostatečně správně chápána, což může vést k rozhodnutím, které mohou mít negativní dopady na provoz některých pojistných produktů. Následující pojednání se věnuje významu a struktuře technických rezerv obecně, struktuře technických rezerv pojišťoven v podmínkách České republiky, diskusí, která v České republice proběhla ve vztahu ke zdanění prostředků technických rezerv pojišťoven a konkrétními změnami, ke kterým v této oblasti v posledním období došlo.

1. Význam technických rezerv v rámci hospodaření pojišťovny

Pojištění je dlouhodobý obchod, při kterém klient platí pojistné předem (na počátku pojistné doby, na počátku pojistného období), potom pojištění trvá – nastávají pojistné události, jsou oznamovány pojišťovně, která je vyřizuje a hradí své závazky ze sjednaných pojistných smluv. Závazky z některých pojistných smluv pojistitel hradí ještě dlouho potom, co pojištění skončilo (například odškodnění v rámci odpovědnostního pojištění). Proto nezbytnou součástí hospodaření pojišťovny jsou technické rezervy.

Pojistně technické rezervy se tvoří v pojišťovnách z přijatého pojistného a užívají se tehdy, když pojišťovna nemůže využít běžné příjmy na výplaty pojistných plnění v běžném období. Jiný charakter mají pojistně technické rezervy u rizikových a rezervotvorných pojištění, což vyplývá z rozdílného charakteru obou skupin pojištění. U rezervotvorných pojištění se vytváří pojistně technické rezervy z podstatné části přijatého pojistného (po odpočtu spotřebovaných správních nákladů) a v technických rezervách se akumuluje pojistné pro nashromáždění potřebné částky na výplatu sjednané velikosti pojistného plnění (pojistné částky) obvykle po delší časové období. V rámci rizikových pojištění (kdy přijaté pojistné se spotřebovává během příslušného roku) přichází do pojistně technických rezerv přiměřená část přijatého pojistného a technické rezervy vyrovnávají časové, místní a věcné výkyvy ve výplatách pojistných plnění. Tedy v rámci rizikových pojištění se vytváří rezervy na vyrovnání výkyvů v pojistných plněních majících nahodilý charakter (tzv. výkyvové rezervy) a rezervy určené na vyrovnání časového nesouladu ve vývoji přijatého pojistného a vyplacených pojistných plnění.

Charakter rezerv rizikových pojištění udává, že je třeba, aby byly v případě potřeby v krátké době likvidní. Pojistně technické rezervy rezervotvorných pojištění jsou určeny ke krytí budoucích závazků z těchto pojištění a je pro ně typický dlouhodobý charakter. Dočasně volné prostředky těchto technických rezerv (zejména tvořených v rámci rezervotvorných pojištění) jsou vhodné k dlouhodobému investování na finančním trhu, které tvoří základ investičního portfolia pojišťovny.

Pojem pojistně technické rezervy je úzce spojen s hospodařením pojišťoven, jde o jeden ze základních nástrojů v rámci hospodaření pojišťovny. Bez využití technických rezerv by pojišťovna nemohla efektivně fungovat. Technické rezervy ve své podstatě zahrnují peněžní prostředky, které pojišťovny budou potřebovat v následujících obdobích na výplatu pojistných plnění.

Obecně je pravidlem, že pojišťovny vytvářejí jednotlivé druhy pojistně technických rezerv v závislosti na zaměření činnosti pojišťovny (rozdílná struktura technických rezerv u životních a neživotních pojišťoven) a v souvislosti s účelem, na který jsou tyto technické rezervy vytvářeny. Přitom základní závaznou strukturu pojistně technických rezerv (povinné druhy pojistně technických rezerv) určují pojišťovnám státní orgány v právních předpisech. K obecným typům technických rezerv pojišťoven se řadí následující:

- technické rezervy, jejichž existence navazuje na existenci a uplatnění rezervotvorných pojištění (jsou také označovány jako matematické rezervy), v rámci kterých se postupně shromažďuje přijaté pojistné v rámci jednotlivých pojistek takovým způsobem, aby na konci sjednané pojistné doby byla v rámci technické rezervy nashromážděna částka odpovídající sjednané velikosti pojistného plnění,
- tzv. výkyvové rezervy, tedy technické rezervy určené na pokrytí výkyvů ve velikosti pojistných plnění (výkyvů od dlouhodobého průměru),

- rezervy spojené s časovým rozlišením přijatého pojistného a s časovým rozlišením pojistných plnění.

1.1. Druhy technických rezerv a jejich specifika

V následujícím textu se vychází z podmínek České republiky, jsou používány konkrétní názvy jednotlivých technických rezerv v české legislativě uplatňované.

Rezervy, které jsou spojeny existencí rezervotvorných pojištění jsou:

- rezerva pojistného životních pojištění,
- rezerva pojistného neživotních pojištění,
- rezerva životních pojištění, je-li nositelem investičního rizika pojistník.

Pro tyto rezervy je typické, že jsou tvořeny souhrnem rezerv k jednotlivým smlouvám pojištění a kryjí závazky vůči těm, kdo mají právo na pojistné výplaty z příslušných pojištění. Oproti jiným rezervám se velikost těchto rezerv stanoví na konkrétní závazek, který v pojištění vzniká. Tyto rezervy představují hodnoty závazků pojišťovny vypočtené pojistně matematickými metodami včetně přiznaných podílů na zisku a rezerv na náklady spojené se správou pojištění, po odpočtu hodnoty budoucího pojistného.

Velikost rezervy pojistného životních pojištění a rezervy neživotních pojištění musí zohledňovat při respektování budoucího přijatého pojistného závazky pojišťovny v budoucnu, tzn. platby pojistných částek sjednaných v pojistných smlouvách, garantovanou účast pojištěných na zisku v životním pojištění a náklady pojišťovny spojené s provozováním životního pojištění.

Podle toho, zda do rezervy jsou nebo nejsou zahrnuty dosud neumořené počáteční náklady se rozlišuje netto rezerva a brutto rezerva životních pojištění.

Rezerva životních pojištění, je-li nositelem investičního rizika pojistník, je určena na krytí závazků pojišťovny vůči pojištěným u těch odvětví životního pojištění, kdy na základě pojistné smlouvy nese investiční riziko pojistník. Výše rezervy se stanoví jako souhrn závazků vůči pojištěným ve výši hodnoty jejich podílů na umístěných prostředcích pojistného z jednotlivých smluv životního pojištění, a to podle zásad obsažených v pojistných smlouvách. S ohledem na specifika tzv. investičního životního pojištění (životní pojištění, kde investiční riziko nese pojistník tím, že vybírá způsob investování jeho rezerv) je nutné evidovat prostředky tohoto pojištění odděleně od ostatních typů životního pojištění.

Rezerva určená na vyrovnání výkyvů v pojistných plněních se v podmínkách České republiky označuje názvem vyrovnávací rezerva.

Vyrovnávací rezerva se tvoří k jednotlivým odvětvím neživotního pojištění a je určena na vyrovnání zvýšených nákladů na pojistná plnění, která vznikla z důvodu výkyvů ve škodním průběhu (poměr mezi pojistným plněním a zaslouženým pojistným) způsobených skutečnostmi nezávislými na pojišťovně. Jedná se vlastně o výkyvovou rezervu, která se vytváří z přijatého pojistného u některých druhů neživotního pojištění. Je tedy určena na pokrytí výkyvů ve výplatách pojistných plnění u těch druhů neživotních pojištění, kdy během dlouhodobého sledování

dojde k výkyvům ve výplatách pojistných plnění (například v živelním pojištění), a kdy náklady na pojistná plnění během posledních let přesáhnou hranici zaslouženého pojistného (pro druhy pojištění, v rámci kterých během posledních pěti let byl přijat malý podíl celkově přijatého pojistného, lze upustit od vytváření této rezervy).

V podmínkách České republiky je regulována ze strany státu tvorba této rezervy, je určen postup propočtu velikosti rezervy (obsahuje vymezení horní hranice velikosti rezervy). Současně je stanoven postup propočtu velikosti čerpání této rezervy.

K časovému vyrovnávání přejatého pojistného je určena tzv. rezerva na nezasloužené pojistné. Rezerva na nezasloužené pojistné se tvoří u životních i neživotních pojištění. Výše této rezervy odpovídá části pojistného, která se vztahuje k budoucím obdobím a stanoví se jako souhrn těchto částí pojistného vypočítaný podle jednotlivých pojistných smluv.

Pojistná doba může začínat a končit ve sledovaném období, ale typičtější je, že pojistná doba resp. pojistné období přechází do následujících účetních období. Tato skutečnost znamená, že přijaté pojistné připadá částečně ke sledovanému období, ale částečně také k budoucím obdobím, kdy na základě tohoto přijatého pojistného budou vyplácena pojistná plnění vztahující se k danému přijatému pojistnému. Proto je nutné přijaté pojistné rozdělit na pojistné odpovídající sledovanému období (zasloužené) a na pojistné, které patří do následujícího (následujících) období (nezasloužené). Je to tedy část přijatého pojistného (rezerva), která má být přenesena do následujících období a která vlastně představuje část pojistného, které je určeno na budoucí pojistná krytí.

Časové vyrovnání pojistných plnění zajišťuje tzv. rezerva na pojistná plnění. Rezerva na pojistná plnění představuje část pojistného vztahujícího se k danému období (účetnímu roku). Pojistná plnění, která se vztahují k tomuto pojistnému ovšem z různých technických důvodů nelze v daném období uskutečnit. Proto pojistné vztahující se k těmto pojistným obdobím je potřebné soustředit v příslušné rezervě. Rezerva má dvě složky, u kterých se zvlášť stanovuje velikost. Jde o rezervy na pojistná plnění z pojistných událostí:

- v období před rozvahovým dnem nastalých a ohlášených, ale nezlikvidovaných (rezerva RBSN, rezerva na otevřené pojistné nároky) - jedná se o tvorbu rezervy pro výplatu pojistného plnění pro případy, kdy škoda byla pojistníkem nahlášena, ale doposud nebylo ukončeno likvidační řízení a škoda nebyla vyřízena, jde vlastně o sumu závazků na konci účetního období, které pojišťovna zná, ale z důvodu probíhajícího šetření nebo soudního sporu ještě nebyly uhrazeny,
- v období před rozvahovým dnem nastalých, ale nenahlášených (rezerva IBRN) - tvorba rezervy pro případy, kdy škoda nastala, ale nebyla ohlášena, vyplývá z existence určité prodlevy mezi vznikem škody a jejím ohlášením pojišťovně.

Ke stanovení potřebné velikosti této rezervy se uplatňují matematické modely, jejichž využití závisí na druhu pojistného produktu, počtu škod v minulých

obdobích a jejich výši. Při výpočtu této rezervy se vychází z následujících údajů o škodním průběhu v rámci daného pojištění:

- počet škod na jeden den,
- průměrný odstup mezi vznikem škody a nahlášením škody,
- počet pozdních škod,
- průměrná výše škod.

Rezerva na pojistná plnění obsahuje rovněž hodnotu odhadnutých nákladů spojených s likvidací pojistných událostí. Snižuje se o odhad předpokládané výše vymahatelných částek, na něž má pojišťovna nárok v souvislosti s pojistnými plněními.

Další rezervou, kterou jsou povinny pojišťovny, životní i neživotní vytvářet je rezerva na prémie a slevy. Rezerva na prémie a slevy je určena ke krytí nákladů na prémie a slevy v souladu s pojistnými smlouvami. Při tvorbě rezervy na prémie a slevy se vychází z principu, že prémie a slevy představují určitý druh pojistného plnění. Uplatňují se jako stimulační pojistného (ke snížení škodovosti). Na vyplácení premií a slev jako složky pojistného plnění se vytváří rezerva.

Zvláštní skupinu rezerv tvoří tzv. ostatní rezervy, které tvoří pojišťovny podle svého rozhodnutí. Pojišťovny sem dnes často řadí rezervu na splnění závazků z použité technické úrokové míry, rezervu na ručení za závazky ČKP (jedná se o pojišťovny provozující pojištění odpovědnosti za škody z provozu vozidel), rezervy za hrozící ztráty z pojištění. V souvislosti s vývojem na finančních trzích nabyla na významu zejména rezerva na splnění závazků z použité technické úrokové míry.

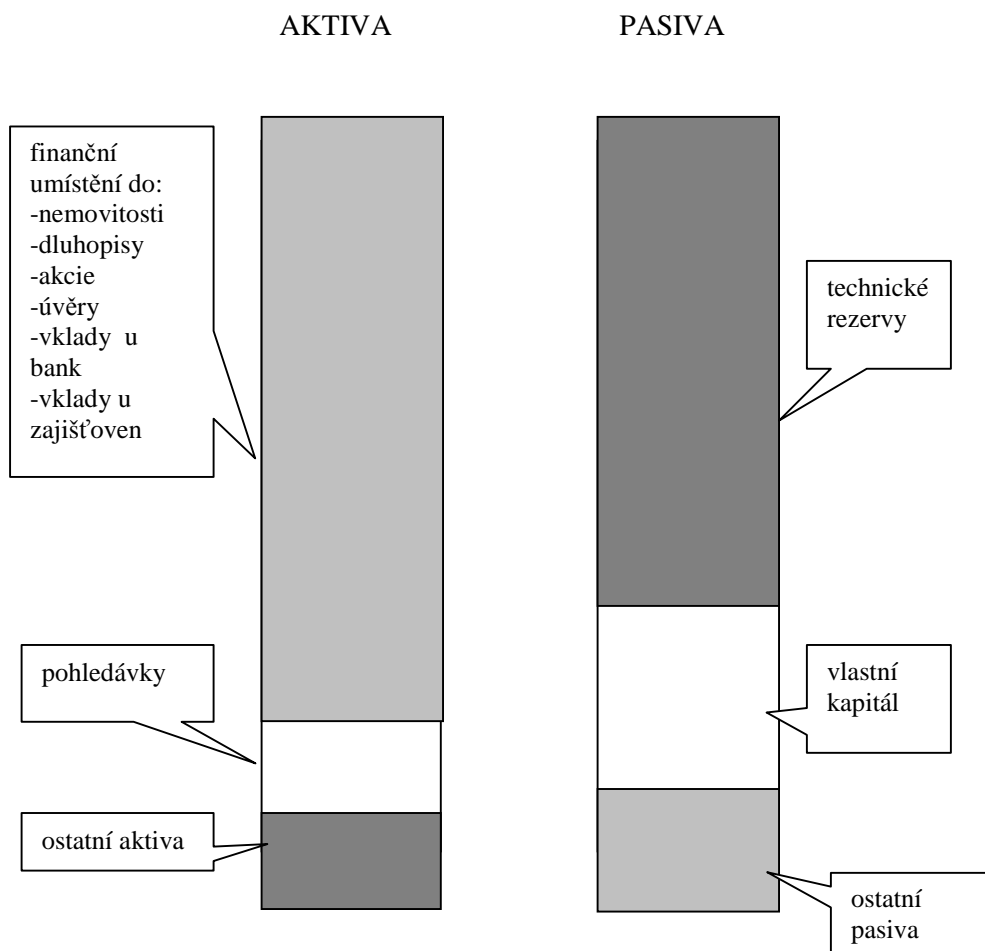
1.2. Technické rezervy v rámci bilance pojišťovny

Technické rezervy jsou tedy nezbytné v rámci hospodaření pojišťovny z pohledu budoucího krytí závazků vyplývajících z pojistných plnění. Bez technických rezerv by pojištění nemohlo solidně fungovat.

Tento neoddiskutovatelný význam technických rezerv se odráží rovněž v jejich podílu v rámci bilance pojišťovny. Významnější roli hrají technické rezervy v bilanci životní pojišťovny, což vyplývá z podstatně většího objemu rezervotvorných pojištění ve srovnání s pojišťovnou neživotní.

Znamená to, že v rámci pasiv v bilanci životní pojišťovny (viz graf č. 1) obecně představují technické rezervy 80 až 90 % pasiv, v bilanci neživotní pojišťovny (viz 2) tento podíl obecně se pohybuje okolo 60 %. S touto strukturou pasiv pojišťovny a rolí technických rezerv v rámci pasiv pojišťovny souvisí další principy hospodaření pojišťoven.

Bilance neživotní pojišťovny (schématické vyjádření)

Zdroj: Policy issues in Insurance, OECD, Paris, 1993, str. 214

U některých rezerv je naopak problematické velikost rezervy určit. Zde je výpočet velikosti rezervy spojen s odhady a propočty využívajícími matematický aparát založený na propočtu pravděpodobnosti. Jedná se hlavně o vyrovnávací rezervu, rezervu IBRN.

Výše bylo zmíněno, že státy regulují jednotlivé aspekty vztahující se k technickým rezervám. Regulace ve vztahu k velikosti rezerv je vztahována k metodám použitým při propočtu jednotlivých rezerv. Otázkou u výše zmíněných rezerv, kde není možno přesně určit velikost rezervy, je problematika celkové velikosti této rezervy. A to i z pohledu daňové uznatelnosti.

Pojišťovny na jedné straně nezbytně potřebují pro svou činnost technické rezervy, na druhé straně příliš vysoká úroveň technických rezerv není rovněž optimální.

2. Technické rezervy na českém pojistném trhu

Na českém pojistném trhu činí v rámci pasiv všech pojišťoven (v průměru u životních i neživotních) technické rezervy 66,5 %. Velikost technických rezerv (viz tabulka č. 1) od roku 1995 zvýšila 3,3krát, (velikost předepsaného pojistného 3,6krát). Velikost rezerv kromě výpočetních aspektů byla v průběhu sledovaného období ovlivněna i změnami v pravidlech tvorby technických rezerv.

Tabulka č. 1

Čistá výše technických rezerv v ČR

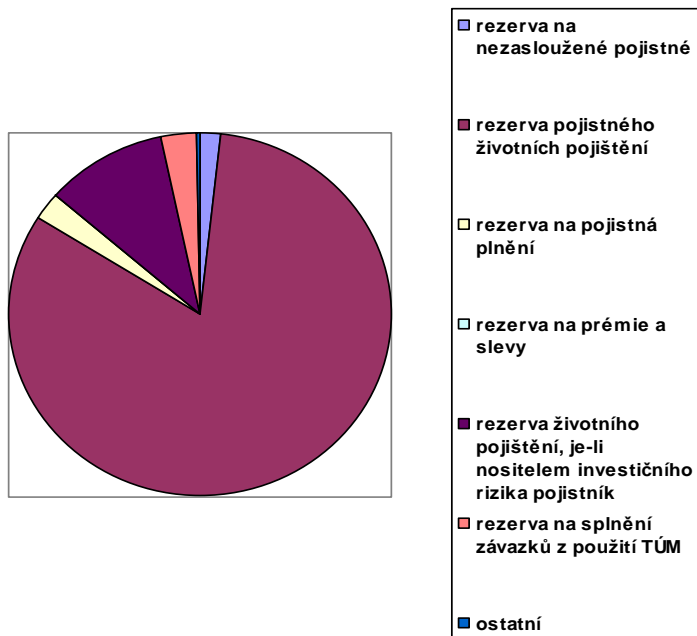
rok	technické rezervy pojišťoven v mil Kč		
	celkem	životní pojištění	neživotní pojištění
1995	72 603	55 216	17 387
1996	85 567	57 504	28 063
1997	97 087	63 828	33 259
1998	98 749	68 313	30 436
1999	109 990	76 869	33 121
2000	117 560	86 256	31 304
2001	135 459	97 775	37 684
2002	158 600	116 466	42 134
2003	176 772	131 459	45 313
2004	189 502	134 788	45 714
2005	212 561	162 965	49 596
2006	236 416	183 924	53 492

Zdroj: Zpráva o dohledu nad pojistným trhem a o vývoji tohoto trhu v roce 2006, internetové stránky ČNB, 2006

Přestože podíl předepsaného pojistného v životním pojištění činí v České republice v současné době 38,6 % (rok 2006), podíl technických rezerv životního pojištění činí díky jinému charakteru rezerv 78 %.

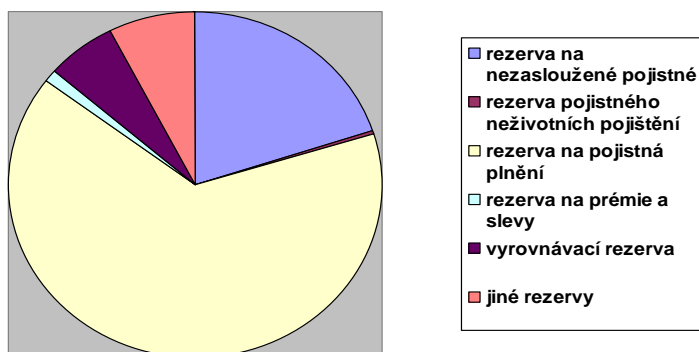
Strukturu technických rezerv životního a neživotního pojištění podle jednotlivých druhů v roce 2006 v podmínkách České republiky ukazují grafy č. 3 a 4. V rámci životního pojištění rozhodující podíl připadá na rezervu pojistného životních pojištění a rezervu životního pojištění, je-li nositelem investičního rizika pojistník. V neživotním pojištění rozhodující podíl představuje rezerva na pojistná plnění a dále rezerva na nezasloužené pojistné. Tato struktura, jak v oblasti životního, tak neživotního pojištění, odpovídá charakteru životních a neživotních pojištění.

Struktura technických rezerv životního pojištění v ČR (r. 2006)

Zdroj: Zpráva o dohledu nad pojistným trhem a o vývoji tohoto trhu v roce 2006, internetové stránky ČNB, 2006

Struktura technických rezerv neživotních pojištění v ČR (r. 2006)

Zdroj: Zpráva o dohledu nad pojistným trhem a o vývoji tohoto trhu v roce 2006, internetové stránky ČNB, 2006

3. Aktuální otázky regulace tvorby technických rezerv

V souvislosti se změnami v daňovém systému v České republice byly otevřeny otázky zdanění technických rezerv pojišťoven. Snaha o zvýšení daňových odvodů pojišťoven vedla k návrhům na omezení zahrnutí tvorby technických rezerv do daňových nákladů. Jednalo se o návrhy na procentní vymezení rozsahu technických rezerv do daňových nákladů, a to diferencovaně pro životní a neživotní pojištění. Takováto úprava již dříve existovala ve vztahu k rezervám neživotního pojištění (kdy bylo možné do daňových nákladů zahrnout tvorbu technických rezerv do výše 60 % přijatého pojistného v neživotním pojištění, návrhy se týkaly významně nižšího procentního vymezení a omezení se mělo týkat i životních pojištění). Současně návrhy obsahovaly nezahrnování tvorby tzv. ostatních rezerv do daňových nákladů.

Konečná schválená podoba se týká pouze části návrhů, a to nezahrnování tvorby tzv. ostatních rezerv do daňových nákladů. I toto řešení je diskutabilní s ohledem na účely, ke kterým jsou tyto rezervy tvořeny. U neživotních pojišťoven podstatnou část těchto rezerv tvoří Rezerva na plnění závazků za závazky ČKP (v roce 2006 5,3 mld. Kč), kterou vlastně tvoří pojišťovny v návaznosti na legislativní úpravu pojištění odpovědnosti za škody při provozu vozidla. Jinou významnou rezervou v této oblasti je Rezerva na plnění závazků z použité technické úrokové míry, která je spojena s provozem životního pojištění a souvisí s konstrukcí životního pojištění a mění se situací na finančních trzích.

Jiným aspektem v této souvislosti je předpokládaná úprava tvorby technických rezerv v rámci pravidel Solvency II.

Závěr

Pojištění je finanční nástroj úzce spojený s tvorbou rezerv. Technické rezervy jsou nezbytné pro provozování pojišťovací činnosti, jsou současně významnou položkou v rámci bilance pojišťovny. Významnější roli hrají technické rezervy při provozování rezevotvorných pojištění, přitom ani riziková pojištění nelze provozovat bez technických rezerv s ohledem na nutnost časového rozlišení pojistného a pojistných plnění a nutnost do určité míry pokrytí výkyvů v pojistných plněních.

Pro pojišťovny by bylo vhodné tvořit technické rezervy v optimální výši, tedy dostatečně vysoké s ohledem na schopnost plnit závazky z pojistných plnění v každém okamžiku a na druhé straně je třeba se dívat na efektivnost při tvorbě technických rezerv. Tyto požadavky není vždy jednoduché splnit, neboť v některých případech se velikost technických rezerv určuje na základě pravděpodobnostních propočtů.

Velikost technických rezerv je snaha ze strany států regulovat. S významnější regulací v oblasti tvorby technických rezerv se počítá v souvislosti se zaváděním principů sledování solventnosti pojišťoven Solvency II, v rámci tzv. prvního pilíře.

Při začlenění tvorby technických rezerv do daňových nákladů je třeba zohlednit specifika pojišťovací služby při jejím provozu a důvody pro tvorbu jednotlivých technických rezerv.

Klíčová slova

technické rezervy, vyrovnávací rezerva, bilance pojišťovny, splnění závazků pojišťovny, rezervotvorné pojištění, rizikové pojištění

Literatura

1. DUCHÁČKOVÁ, Eva. Principy pojištění a pojišťovnictví. 2. aktual. vyd. Praha : Ekopress, 2005. 178 s. ISBN 80-86119-92-0.
2. MAJTÁNOVÁ, Anna, DAŇHEL, Jaroslav, DUCHÁČKOVÁ, Eva, KAFKOVÁ, Eva. Pojišťovnictví. Teorie a praxe. 1. vyd. Praha : Ekopress, 2006. 288 s. ISBN 80-86929-19-1.
3. Zpráva o dohledu nad pojistným trhem a o vývoji tohoto trhu v roce 2006, internetové stránky ČNB, 2006
4. Policy issues in Insurance, OECD, Paris, 1993

Summary

The technical provisions are the very important instrument in the activity of insurance companies. The technical provisions are relevant also in the balance sheet of the insurance companies.

The state regulates the technical provisions, the state regulates, arts of technical provisions, their creation of value of technical provisions, taxing conditions of technical provisions, investing of financial resources of technical provisions. The technical provisions are significant for the solvency of insurance company.

Adresa autora

doc.Ing. Eva Ducháčková, CSc..
Katedra bankovníctví a pojišťovnictví
Fakulta financí a účetnictví
Vysoká škola ekonomická v Praze
nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3
Česká republika
Tel.: +0420 224 095 161
E-mail: duchack@vse.cz